

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА “СВЯТО-МИХАЙЛІВСЬКА ПАРАФІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ”

(Заява № 77703/01)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

14 червня 2007 року

Це рішення стане остаточним за обставин, викладених у п. 2 статті 44 Конвенції.
Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

п. П. Лоренцен (P. Lorenzen), *Голова*,
пані С. Ботучарова (S. Botoucharova),
п. К. Юнгвірт (K. Jungwiert),
п. В. Буткевич (V. Butkevych),
пані М. Цаца-Ніколовська (M. Tsatsa-Nikolovska),
п. Р. Маруст (R. Maruste),
п. М. Віллігер (M. Villiger), *судді*,
та пані К. Вестердік (C. Westerdiek), *Секретар секції*,
обговоривши за закритими дверима 22 травня 2007 року,
вносить таке рішення, прийняте в той день:

1. Справу порушено за заявою (№ 77703/01), поданою проти України 4 січня 2001 року до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) релігійною громадою — Свято-Михайлівською Парафією (далі — громада-заявник).
2. Заявника представлено паном К. Бузаджи, адвокатом, який практикує в місті Києві. Український Уряд (далі — Уряд) представлено його Уповноваженими особами з Міністерства юстиції (пані В. Лутковською, пані З. Бортновською та паном Ю. Зайцевим).
3. 22 травня 2003 року Суд надіслав на комунікацію до Уряду-відповідача скарги громади-заявника стосовно порушень статті 9 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Згідно положень пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо прийнятності та суті заяви разом.
4. 31 серпня 2004 року Суд звернувся до сторін по додаткову інформацію та коментарі щодо скарг громади-заявника згідно зі статтею 9, взятою окремо та у поєднанні зі статтею 11 Конвенції, та щодо скарг відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

ФАКТИ

5. Громада-заявник, Свято-Михайлівська Парафія (далі — Парафія) Української Православної Церкви Київського Патріархату «Храму на честь 1000-ліття хрещення Київської Русі», розташована в Дарницькому районі м. Києва, є релігійною групою. 6 жовтня 2000 року вона нараховувала 29 членів. Відповідно до інформації, наданої їй представником 9 лютого 2005 року, ця цифра зросла до 30 в 2005 році. Всі члени громади є членами Парафіяльних зборів. Головою громади-заявника є пан Володимир Макарчиков.

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

А. Функціонування Парафії до прийняття рішення змінити конфесію

6. 5 квітня 1989 року група з 25 осіб, включно з головою Парафії, вирішила сформувати релігійну громаду під егідою Російської Православної Церкви. Того самого дня вони вирішили збудувати церкву та назвати її «Храм на честь 1000-ліття хрещення Київської Русі». Група звернулася до Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів України та до Державного виконавчого комітету з проханням зареєструвати громаду.
7. 22 лютого 1990 року Рада у справах релігій зареєструвала групу як релігійну громаду Російської Православної Церкви в Дарницькому районі міста Києва (далі — релігійна громада).
8. 26 лютого 1990 року Київська міська рада поінформувала пана Макарчикова, що релігійній громаді надано дозвіл на будівництво церкви для потреб її членів.
9. 4 березня 1990 року релігійна громада затвердила свій статут та обрала органи управління (Парафіяльні збори, Парафіяльну раду та Ревізійну комісію). Було вирішено прийняти до Парафіяльних зборів дванадцять нових членів та обрати шість з них до Парафіяльної ради та Ревізійної комісії. Пана Макарчикова було обрано членом Парафіяльної ради та її головою.

10. 29 березня 1990 року Рада з питань релігій зареєструвала зміни до органів управління релігійної громади. Пана Макарчикова було зареєстровано як голову громади, Ф. Л. Є. — як заступника голови та О. Л. В. — як скарбника релігійної громади. Рада також зареєструвала зміни до складу Ревізійної комісії.

11. З дати створення в квітні 1989 року до грудня 1999 року кількість членів Парафіяльних зборів коливалася від 20 до 27 членів. Протягом цього періоду Парафіяльні збори приймали активну участь у прийнятті важливих рішень щодо керування та управління релігійною громадою (призначення голови, скарбника, Ревізійної комісії, затвердження кандидатури архієрея, затвердження статутів філій, місій, братств церкви, важливих фінансових та матеріально&технічних питань та питань щодо побудови нової церкви та ін.). В цей період пан Макарчиков діяв як голова релігійної громади, а часто як секретар Парафіяльних зборів.

12. 22 березня 1992 року Парафіяльні збори ухвалили рішення про зміну конфесії релігійної громади через незадоволення керівництвом митрополита Філарета, голови щойно зареєстрованої Української Православної Церкви Київського Патріархату, та задля отримання незалежного статусу в організаційній, релігійній та господарській діяльності. Також було вирішено, що церква в канонічних питаннях діятиме під духовним керівництвом Предстоятеля Фінської Православної Церкви.

13. 19 листопада 1992 року Парафіяльні збори затвердили новий статут з метою реєстрації як юридичної особи. Збори звернулися до Архієпископа Володимира Української Православної Церкви (Московський Патріархат) з проханням затвердити їх статут. Назву громади було змінено на «Свято-Михайлівську Парафію Української Православної Церкви Київської єпархії «Храму на честь 1000-ліття хрещення Київської Русі» (далі — Парафія).

14. 8 лютого 1993 року представник Президента України в Києві прийняв рішення зареєструвати статут релігійної організації. З цього моменту Парафія, зареєстрована як юридична особа, належала до Української Православної Церкви (Московського Патріархату). Новий статут передбачав:

«(...) 1.1. Свято-Михайлівська Парафія (релігійна громада) Української Православної Церкви Київського Патріархату «Храму на честь 1000-ліття хрещення Київської Русі» (далі — Парафія) утворена з метою спільного сповідання і поширення християнської віри і складається із священнослужителів, церковнослужителів і мирян і входить до складу Київської єпархії Української Православної Церкви.

(...) 2.1. Вищим органом Парафії є Парафіяльні збори, які правомочні при присутності не менше як 2/3 членів Парафіяльних зборів. Рішення Парафіяльних зборів приймаються простою більшістю голосів від присутніх.

2.2. Парафія у своїй релігійній діяльності знаходиться під духовним керівництвом священника-настоятеля, якого обирають Парафіяльні збори, і у своїй адміністративно&фінансовій діяльності підзвітна Парафіяльним зборам.

(...) 2.12. Парафіяльні збори приймають нових членів Парафіяльних зборів з числа кліриків та мирян за їх заявою, які досягли 18-річного віку, відвідують богослужіння та сповіді, перебувають у канонічному послухові настоятеля і не знаходяться під заборону чи церковним судом.

(...) 2.5. Усі офіційні папери Парафії, що йдуть з Парафії, підписуються настоятелем та головою Парафіяльної ради; банківські та інші фінансові документи підписуються головою Парафіяльної ради та скарбником.

(...) 6.1. Рішення з приводу змін та доповнень до статуту подаються Парафіяльною радою і приймаються на Парафіяльних зборах Парафії.

6.2. Зміни і доповнення до діючого статуту підлягають реєстрації в тому ж порядку і в ті ж терміни, що й реєстрація статуту».

15. 9 квітня 1994 року Парафіяльні збори відповідно до пропозицій нового настоятеля відмовились вносити будь-які зміни та доповнення до статуту до закінчення будівництва нової церкви для потреб релігійної громади. Версія запропонованого статуту мала

узгоджуватися з типовими статутами релігійних громад, які належать до Української Православної Церкви (Московський Патріархат).

16. В 1994 та 1999 роках пан Макарчиков як голова Парафіяльної ради підписав низку документів стосовно побудови нової церкви. Ці документи, до яких входять контракти та рішення архітектурних та державних органів, були затверджені ним як головою Парафіяльних зборів та погоджені посадовцями багатьох державних установ.

17. 6 жовтня 1999 року Парафіяльні збори розглянули скарги стосовно управління церквою, які раніше було надіслано новими членами до Блаженнішого Митрополита Володимира. Збори також вирішили не вносити змін та доповнень до статуту Парафії, необхідні приведення до відповідності з типовим статутом Української Православної Церкви (Московського Патріархату).

18. 14 жовтня 1999 року Парафіяльні збори ознайомилися з ходом будівничих робіт на місці нової церкви та вирішили не вносити змін та доповнень до статуту до закінчення будівництва. Також було розглянуто скарги членів Зборів щодо стверджуваного незаконного використання коштів паном Макарчиковим, які були призначені на будівництво церкви, та скарги на настоятеля Парафії, який, як стверджувалося, не мав повноваження на вчинення дій.

19. 4 листопада 1999 року комісія, утворена Московським Патріархатом, визнала неналежним ведення господарської діяльності Парафії та вилучила бухгалтерські книги.

20. 10 листопада 1999 року Парафіяльні збори не погодились з призначенням священника Теслюка настоятелем та звернулися до Митрополита Володимира Московського Патріархату з проханням призначити іншого настоятеля. Вони також визнали незадовільною діяльність колишнього настоятеля, отця Ніколая, який, як стверджувалося, використовував благодійну допомогу з Італії не за призначенням та займався шахрайством. Парафіяльні збори також вирішили знов звернутися до органів внутрішніх справ з заявами про притягнення до кримінальної відповідальності отця Теслюка та отця Ніколая.

21. 1 грудня 1999 року 26 членів Парафіяльних зборів задовольнили прохання двох членів про вихід з складу Зборів через тиск з боку Московського Патріархату на Парафію та через спроби отця Ніколая розколоти Парафію. Шість членів Зборів було обрано почесними членами з правом «дорадчого голосу». Одного нового члена було прийнято до Зборів. Збори засудили доповідь від 4 листопада 1999 року та рішення про вилучення фінансових документів Парафії. Пан Макарчиков також поінформував Збори, що отець Ніколай незаконно використав благодійні кошти, надані Парафії в розмірі 2 880 000 доларів США. Збори вирішили відмовитися від отця Ніколая та отця Теслюка як настоятелів Парафії та вимагали їх переведення із Парафії. На цих же Зборах один з членів повідомив, що митрополит Володимир відмовився обговорювати з ним внутрішній конфлікт Парафії.

22. Відповідно до інформації, наданої громадою-заявником, станом на 24 грудня 1999 року Парафіяльні збори склалися з 27 осіб: пана Б. С., пані Б. І., пана Б. М., пана Г. С., пана Г. В., пана Д. С., пана Є. С., пані З. Н., пана К. А., пані К. Л., пана К. В., пана Л. В., пана В. І. Макарчикова (голови Парафіяльних зборів), пані М. С., пана М. А., пані Н. М., пані Р. В., пана Р. В., пана С. С., пана Т. Л., пана Ц. Л., пані Ч. В., пані Ч. І., пана Ш. Є., пана Ш. М., пана Щ. Д. та пані Я. В.

В. Рішення Парафіяльних зборів від грудня 1999 року про зміну канонічного підпорядкування

23. 24 грудня 1999 року Парафіяльні збори в складі присутніх 21 з 27 членів Парафіяльних зборів вирішили вийти із складу Української Церкви Московського Патріархату та увійти до складу Української Православної Церкви Київського Патріархату. 6 членів Парафіяльних зборів не були присутніми та не голосували за зміну конфесії, а саме: пан Г. С., пан Г. В., пан Д. С., пан К. В., пан М. А. та пан Ш. М. Збори уповноважили двох своїх членів, пана Макарчикова та пана Ш. Є., подати заяву до голови Київської державної адміністрації про внесення змін і доповнень до статуту Парафії. Збори звернулися до архієпископа Філарета Київського Патріархату з проханням затвердити зміни.

24. 25 грудня 1999 року та 10 січня 2000 року Патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет визнав Парафію частиною Української Православної Церкви Київського Патріархату. Він також призначив пана Павла Основ'яненка настоятелем та духовним наставником Парафії.

25. 27 грудня 1999 року пан Макарчиков та пан Є. Ш. подали заяву до Київської міської державної адміністрації з проханням зареєструвати зміни до статуту внаслідок зміни конфесії.

26. 28 грудня 1999 року пан Макарчиков підписав контракт від імені Парафії з приватним підприємством «Хадес і Ко» про надання послуг з охорони церковних приміщень та частково побудованої нової церкви.

С. Події січня та лютого 2000 року

27. Громада-заявник стверджує, що 1 січня 2000 року приблизно 150–200 духовних осіб та мирян, адептів Московського Патріархату, увечері прибули до церкви та захопили церковні приміщення. Всі члени Парафіяльних зборів підписали заяву, яка засуджує вторгнення в їх внутрішні справи представників іншої конфесії. Роботи щодо побудови нової церкви також було зірвано. Відповідно до інформації приватної фірми, відповідальної за безпеку в церкві, посадові особи Дарницького районного відділу внутрішніх справ застерegli їх від втручання в конфлікт.

28. 2 січня 2000 року архієпископ Володимир Московського Патріархату уповноважив протоієреїв Філарета (Лук'янчука), В. Русинку, М. Терещука та Д. Григорака та юриста Київської Метрополії В. Ф. Волинця провести Парафіяльні збори в Свято&Михайлівській церкві.

29. Того самого дня 309 адептів Московського Патріархату, які, як стверджує громада-заявник, були з різних церков міста (хоча, відповідно до інформації, наданої Урядом, 295 із них були активними членами Парафії), провели збори, на яких висловили вотум недовіри пану Макарчикову як голові Парафіяльних зборів та обрали нові органи управління церквою. Зокрема, вони обрали новий склад Парафіяльних зборів з 19 членів (далі — «Нові Збори»), скарбника та Ревізійну комісію. Збори також схвалили типовий статут для церков, які належать до Української Православної Церкви (Московського Патріархату). Було схвалено пропозицію протоієрея Філарета (Лук'янчука) Московського Патріархату обрати отця Ніколая (Миколу) головою Парафіяльних зборів. 3 січня 2000 року протоколи Зборів було затверджено секретарем Московського Патріархату протоієреєм В. Косовським.

30. 2 січня 2000 року члени первинних Парафіяльних зборів звернулися до Міністра внутрішніх справ, голови Київської міської державної адміністрації, Генерального Прокурора та інших правоохоронних органів із заявами про захист їх церкви та майна.

31. 3 січня 2000 року заступник голови Дарницького районного суду Києва поінформував пана Макарчикова, що при зверненні до суду зі скаргами щодо захоплення церковного майна він має дотримуватися вимог статей 137 та 138 Цивільного процесуального кодексу. Заступник голови суду також повідомив, що будь-яка заява про скоєння злочину має бути подана до органів внутрішніх справ або прокуратури за територіальною підвідомчістю.

32. 4 січня 2000 року архієпископ Філарет Київського Патріархату публічно виступив проти «захвату церкви» представниками Московського Патріархату. Зокрема, він зазначив у листах до голови Київської міської державної адміністрації, Міністра внутрішніх справ, Генерального Прокурора, Голови Київського управління внутрішніх справ, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Голови Верховної Ради, що Парафіяльні збори, які вирішили вийти з-під канонічного підпорядкування Московського Патріархату, є правомочним органом управління Парафії.

33. 8 січня 2000 року 21 член первинних Парафіяльних зборів, які склалися з 27 осіб, провели засідання з приводу подій 1–3 січня 2000 року. Вони обрали Парафіяльну раду, а саме: пан Макарчиков — голова; пан Буртовий — скарбник та пан Красноок — помічник голови. За пропозицією Київського Патріархату пана Павла Основ'янка було призначено настоятелем Парафії. Збори обрали склад Ревізійної комісії та подали архієпископу Філарету їх рішення для погодження.

34. Того самого дня архієпископ Московського Патріархату Володимир поінформував Київську міську державну адміністрацію, що документи, подані для реєстрації зміни конфесії, підроблені, оскільки більшість членів Парафії та сам настоятель були проти переходу в підпорядкування Київського Патріархату.
35. 10 січня 2000 року архієпископ Філарет Київського Патріархату видав указ, який затвердив склад первинних керівних органів управління Парафії. Він також підтвердив, що пан Павло Основ'яненко може бути настоятелем Парафії.
36. 10 та 14 січня 2000 року внаслідок рішення Парафіяльних зборів відповідно до рішення від 24 грудня про зміну конфесії дві приватні особи, пані А. М. І. та пан З., виявили бажання стати членами первинних Парафіяльних зборів.
37. 11 січня 2000 року Державна податкова інспекція виявила низку правопорушень в господарській діяльності колишніх керівників Парафії.
38. 12 січня 2000 року група з 9 членів Верховної Ради України звернулася до Президента України з проханням сприяти в залагодженні конфлікту між Київським та Московським Патріархатами щодо церковних приміщень та рішення її членів змінити конфесію.
39. 16 січня 2000 року Дарницький відділ внутрішніх справ в м. Києві заборонив доступ до церкви та іншої власності Парафії до того моменту, коли суд вирішить питання щодо зміни конфесії. Після цього приміщення церкви та її майно було взято під охорону органів внутрішніх справ.
40. 15 січня 2000 року Секретар Московського Патріархату поінформував Державний Департамент у справах релігій, що конфесію було змінено внаслідок шахрайських дій пана Макарчикова. Він також зазначив, що Парафіяльні збори є неправомочними, оскільки їх було скликано без дотримання вимог статті 2.1 статуту. Більше того, всупереч вимогам статті 2.12 статуту членство в Парафії не базувалося на дотриманні канонічних настанов настоятеля, оскільки пан Макарчиков впливав на рішення не приймати членів, не лояльних до нього. Секретар додав, що зміна конфесії суперечить чинному статуту Парафії та внутрішнім інструкціям Московського Патріархату, включаючи рекомендований типовий статут Парафії Української Православної Церкви для релігійних об'єднань Московського Патріархату.
41. В період з 17 до 31 січня 2000 року члени Парафії та архієпископ Київського Патріархату подали низку скарг депутату Верховної Ради (Нечипоруку В. П.), Комітету по боротьбі з організованою злочинністю, Міністру внутрішніх справ та прокурору міста Києва з проханням вжити заходів, щоб запобігти міліції, яка, за їх словами, підтримує Московський Патріархат, незаконно втручатися у справи Парафії.
42. 21 січня 2000 року Київська міська державна адміністрація відмовилася зареєструвати зміни, про які йшлося в заяві від 24 грудня 1999 року (див. пункт 23 вище), через те, що вони суперечать статті 2.5 статуту Парафії, оскільки документи, подані на реєстрацію, не були підписані настоятелем та головою Парафіяльних зборів.
43. 29 січня 2000 року Парафіяльні збори в складі 22 членів засудили дії Московського Патріархату щодо Парафії та її майна. Вони вирішили подати скарги до правоохоронних органів з метою забезпечення захисту від незаконного втручання в діяльність Парафії.
44. 31 січня 2000 року голова первинних Парафіяльних зборів пан Макарчиков подав скаргу до прокуратури Дарницького району стосовно втручання в діяльність Парафії. Зокрема, він стверджував, що Московський Патріархат та органи внутрішніх справ не дотримались вимог рішення від 16 січня 2000 року, яке забороняє доступ до всіх приміщень Парафії до моменту, коли справу буде вирішено судом.
45. 31 січня 2000 року настоятель Парафії та голова первинних Парафіяльних зборів подали другу заяву до Київської міської державної адміністрації з проханням зареєструвати зміни та доповнення до статуту Парафії. Збори знову поінформували Київську міську державну адміністрацію про те, що 8 січня 2000 року було вирішено, що пан Павло Основ'яненко буде настоятелем Парафії, а пан Макарчиков — її головою, та що обидва відповідно до положень статуту мають право підписувати документи від імені Парафії. Жодної відповіді на цю заяву не було отримано.
46. З метою вивчення конфлікту навколо Свято-михайлівської Парафії 3 лютого 2000 року Київська міська рада заснувала комітет у складі чотирьох членів (депутатів ради К. Й. Г.,

Д. Д. Г., О. П. К. та В. О. Б.) та голови Управління у справах релігій Київської міської ради.

47. 8 лютого 2000 року начальник Дарницького районного управління Головного управління МВС України у м. Києві попередив пана Макарчикова, що до нього буде вжито заходи згідно закону, якщо він і надалі продовжуватиме підбурювати мирян зайняти приміщення церкви та влаштовувати сутички з прибічниками Московського Патріархату.

48. 9 лютого 2000 року пан Макарчиков знову подав скарги до Дарницького районного управління Головного управління МВС України у м. Києві з проханням порушити кримінальну справу проти осіб, які незаконно захопили церковні приміщення, а також проти осіб, які перешкоджають його доступу до приміщень та до особистих речей, які знаходяться в церкві.

49. 14 лютого 2000 року Київський Патріархат засвідчив, що Парафія є складовою Патріархату з 25 грудня 1999 року.

D. Судове провадження щодо рішення про відмову у реєстрації

50. 17 лютого 2000 року громада-заявник подала позов до Київського міського суду, стверджуючи, що відмова Київської міської державної адміністрації від 21 січня 2000 року зареєструвати зміни до статуту Свято-Михайлівської Парафії є незаконною.

51. 21 квітня 2000 року Київський міський суд в складі трьох суддів відмовив в задоволенні позовних вимог релігійної громади, вирішивши, що розпорядження від 21 січня 2000 року є законним (див. пункт 42 вище). Зокрема, суд вирішив, що Парафіяльні збори з 27 членів не представляють всю релігійну громаду та що документи, подані на реєстрацію, не було підписано уповноваженими на те особами (настоятелем та головою Парафіяльних зборів), а також, що від 24 грудня 1999 року члени Парафіяльних зборів більше не підпорядковувались Московському Патріархату, оскільки ця меншість обрала іншу конфесію. Суд дійшов висновку, що заявник не може довести незаконність розпорядження Київської міської державної адміністрації. Київський міський суд, зокрема, зазначив:

«... відмова Київської міської адміністрації в реєстрації змін і доповнень до статуту базувалася на тому, що ці зміни і доповнення прийняті всупереч статутним вимогам, а їх реєстрація буде порушувати права віруючих релігійної громади.

Судова колегія вважає, що це розпорядження [Київської міської державної адміністрації] відповідає дійсним обставинам справи, правам обох релігійних громад, вимогам статуту Парафії... та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

... Відповідно до статей 6.1 та 6.2 статуту... рішення щодо внесення змін та доповнень до статуту подаються Парафіальною радою і приймаються на Парафіяльних зборах...

... Як можна побачити з протоколів Парафіяльних зборів від 24 грудня 1999 року, релігійна громада Свято-Михайлівської Парафії прийняла рішення щодо внесення змін до статуту релігійної громади, яка належить до Української Православної Церкви [Московський Патріархат], але яку вже було приєднано до Української Православної Церкви Київського Патріархату.

... Такий метод внесення змін до статуту суперечить Закону та статтям 6.1 та 6.2 статуту та безперечно порушує права релігійної громади, яка підпорядковується Українській Православній Церкві [Московський Патріархат], яка прийняла цей статут. Зміни до статуту можуть бути прийняті лише Парафіяльними зборами цієї громади.

Вбачається, що позов було подано паном Макарчиковим від імені релігійної групи, яка підпорядковується Українській Православній Церкві [Московський Патріархат]. Проте ця церква не уповноважила його діяти від її імені, насправді він представляє інтереси релігійної громади, яка належить до Української Православної Церкви Київського Патріархату, яку було засновано 24 грудня 1999 року та яка має право на існування відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»...

Беручи до уваги все вище зазначене, колегія вважає, що представник релігійної громади Української Православної Церкви Київського Патріархату пан В. І. Макарчиков не довів

суду, що розпорядження Київської міської адміністрації від 21 січня 2000 року... було незаконним. Отже, скарга підлягає відхиленню».

52. 5 липня 2000 року колегія Верховного Суду у складі трьох суддів залишила в силі рішення від 21 квітня 2000 року. Вона відхилила касаційну скаргу громади-заявника, тому що положення статуту Парафії суперечили відповідному законодавству. Колегія також зазначила, що положення статуту відносно фіксованого членства суперечили законодавству, оскільки не дозволяли більшості релігійної групи проявляти свої релігійні переконання шляхом участі в управлінні церковними справами. Зокрема, Верховний Суд зазначив:

«...статут (положення) релігійної організації не повинен суперечити чинному законодавству. Оскільки діюче законодавство не передбачає обов'язкового чи іншого фіксованого членства віруючих даного віросповідання, в правовому значенні парафіяльні збори та загальні збори релігійної громади є поняттями тотожними, судова колегія приходиться до висновку, що пп. 2.12, 2.13 статуту ... не повністю відповідають діючому законодавству, призвело до фактичного усунення від вирішення статутних питань більшості релігійної громади і порушення їх права на віросповідання.

Безпідставними є і доводи відсутності порушень при оформленні документів на внесення змін і доповнень до статуту від імені релігійної громади».

53. 5 березня 2001 року 15 членів первинних Парафіяльних зборів подали клопотання до Генеральної Прокуратури з проханням розпочати провадження в порядку нагляду у Верховному Суді. Проте цього не було зроблено.

Е. Подальші провадження в національних судах

54. 22 лютого 2000 року начальник Дарницького районного управління Головного управління МВС України у м. Києві у відповідь на скарги пана Макарчикова від 9 лютого 2000 року повідомив, що в результаті їх розгляду доказів правопорушень, про які стверджується у скарзі, не встановлено. Пана Макарчикова було також повідомлено, що він може без перешкод забрати з церкви свої особисті речі, до яких йому нібито було закрито доступ.

55. 23 лютого 2000 року настоятель Парафії та голова Зборів подали нові скарги до прокуратури м. Києва та Державного департаменту у справах релігії з вимогою порушити кримінальну справу проти осіб, які вчинили незаконне захоплення приміщень Парафії та її майна. Вони також оскаржували відмову Київської міської державної адміністрації зареєструвати зміни до статуту Парафії на підставі спільного рішення її членів змінити конфесію.

56. 25 лютого 2000 року Управління у справах релігій Київської міської державної адміністрації звернулося до пана Макарчикова з проханням надати протоколи Парафіяльних зборів, на яких пана Павла Основ'яненка обрано настоятелем, та документи, які б доводили, що настоятель Парафії належить до Московського Патріархату, та документи, які б свідчили про те, що посада настоятеля була вакантною з грудня 1999 року до 8 січня 2000 року.

57. 6 березня 2000 року пан Т., архієпископ Київського Патріархату, звернувся до начальника районної електромережі з проханням припинити забезпечення церкви електроенергією, оскільки церкву було незаконно зайнято Московським Патріархатом та з огляду на те, що Київський Патріархат не має до неї доступу.

58. 23 березня 2000 року прокуратура міста Києва повідомила пана Макарчикова та пана Основ'яненка, що за результатами перевірки не було встановлено порушення в діяльності Московського Патріархату стосовно церкви та не було виявлено жодних незаконних дій, на які скаржився заявник.

59. 10 квітня 2000 року Комітет Київської міської ради підготував проект висновку щодо ситуації навколо Парафії. Висновок не було взято до розгляду Київською міською радою, оскільки його було підписано лише трьома з п'яти членів Комітету.

60. 5 червня 2000 року Парафіяльні збори, які складаються з 30 членів, але за присутності 21 з них, вирішили, що пан С. Г. не може залишатися членом, оскільки він приєднався до нової релігійної групи. Парафіяльні збори обговорили рішення, в якому Київський міський суд визначив, що парафіяльні збори налічують 309 членів. Проте Збори повторно

висловили думку, що з 24 грудня 1999 року вони склалися лише з 27 членів. Двоє з членів Зборів (К. В. та Т. Л.) зазначили, що їх свідчення були записані невірні. Збори також переобрали органи управління Парафії (пана Макарчикова було знову обрано головою).

61. 13 червня 2000 року пан Макарчиков подав скаргу до прокуратури Дарницького району, в якій зазначав, що 2 квітня 2000 року на нього було вчинено напад та нанесено ушкодження невідомою особою, яка вкрала його дипломат, в якому були офіційні документи, які належать Парафії. Він також зазначав, що він вже скаржився до органів внутрішніх справ з приводу нападів на нього, але останніми не було вжито жодних заходів (8 квітня та 13 червня 2000 року органи внутрішніх справ винесли дві постанови про відмову у порушенні кримінальної справи за скаргами громади-заявника).

62. 21 червня 2000 року Парафіяльні збори вирішили, що автомобіль, який належить Парафії, має бути використано для погашення боргів Парафії.

63. 18 серпня 2000 року пана Макарчикова було затримано працівниками Дарницького районного управління МВС України та «запрошено для бесіди» до управління. Його поінформували про розгляд заяви щодо нього. Протягом «бесіди» пан Макарчиков нібито розпочав лайку із службовцями. Його попередили, що на нього може бути накладено адміністративне стягнення, але це його не зупинило. 19 серпня 2000 року суддя Дарницького районного суду м. Києва притяг пана Макарчикова до адміністративної відповідальності за його поведінку, проте до нього не було застосовано адміністративного чи кримінального покарання.

64. 30 серпня 2000 року Дарницьке районне відділення МВС України закрило кримінальну справу щодо громади-заявника, яку було порушено на підставі заяви, поданої паном Б. Штимом, новопризначеним настоятелем Свято&Михайлівської Парафії (Московського Патріархату), оскільки склад злочину в діях пана Макарчикова був відсутній.

65. 8 вересня 2000 року прокурор Дарницького району відмовив у порушенні кримінальної справи за фактом зловживання владою працівниками органів внутрішніх справ.

66. 29 вересня 2000 року пан Б. Штим звернувся до Київської міської державної адміністрації із заявою про реєстрацію подальших змін до статуту Парафії. Запит було підписано 10 членами нових Зборів, тільки один з них (Г. С.) був членом первинних Парафіяльних зборів.

67. 6 жовтня 2000 року Парафіяльні збори, які склалися з 29 членів, з яких були присутні 22, осудили ухвалу Верховного Суду від 21 квітня 2000 року та вирішили, що за захистом своїх прав Парафія звернеться до Європейського суду з прав людини. Збори уповноважили пана Макарчикова представляти їх інтереси в Європейському суді. Також було обговорено питання тиску, до якого вдалися національні правоохоронні органи та приватні особи по відношенню до Ц. О., К. А., пана Макарчикова та С. С.

68. 5 грудня 2000 року заступник Міністра внутрішніх справ та голова міського управління внутрішніх справ м. Києва переглянули скарги пана Макарчикова та визнали їх необґрунтованими. Вони також зазначили, що кримінальну справу щодо пана Макарчикова за звинуваченням у крадіжці майна з церкви було закрито, а слідчого у справі було притягнуто до адміністративної відповідальності. З цих самих підстав 15 грудня 2000 року скарги було відхилено прокуратурою м. Києва.

69. 25 грудня 2000 року Київська міська державна адміністрація вирішила зареєструвати зміни до статуту Свято-Михайлівської Парафії відповідно до заяви, поданої паном Штимом 29 вересня 2000 року.

70. 20 травня 2001 року 22 члени Парафіяльних зборів провели засідання, на якому вони обговорили ситуацію тиску на них з боку правоохоронних органів. Було вирішено шукати підтримки в Адміністрації Президента України та Генеральній прокуратурі задля вирішення спору навколо Парафії. Вони також розглянули прохання пані Є. С., яка була членом Парафіяльних зборів з 25 липня 1991 року, виключити її з членів через тиск на її брата, священика Московського Патріархату.

71. 21 лютого 2003 року прокуратура Дніпровського району (правонаступник прокуратури

Дарницького району) переглянула скарги, подані сестрою пана Макарчикова про напад на неї та її сина та її незаконне виключення з Парафії. Щодо незаконного виключення їй порадили звернутися до суду.

72. В 2003–2004 роках через переслідування в Україні сестра пана Макарчикова попросила притулку в Норвегії. Вона залишалася в Норвегії в той час, коли розглядалася її заява про надання політичного притулку.

73. Уряд поінформував Суд, що 7 серпня 2003 року та 30 вересня 2004 року настоятель Парафії, Б. Штим, повідомив про те, що пана Макарчикова ніколи не було уповноважено на звернення до Європейського суду з прав людини від імені Парафії, оскільки 2 січня 2000 року він склав обов'язки голови Парафіяльних зборів. Пан Штим також повідомив Уряд, що 7 з первинних членів (Г. С., Г. В., Д. С., Є. О., Р. В., Я. В. та М. А.) виявили бажання зберегти членство. Троє з них (Є. О., Р. В. та Я. В.) відкликали свої підписи з протоколу № 5 від 24 грудня 1999 року, яким Парафіяльні збори вирішили перейти до Київського Патріархату.

74. 25 лютого 2004 року Управління у справах релігій Київської міської державної адміністрації повідомило представника громади-заявника, що їх релігійна група відокремилась від інших членів Парафії та стала релігійною групою в складі Київського Патріархату. Проте зазначалося, що вони не зареєструвалися як релігійна група в Київській міській державній адміністрації.

75. 8 лютого 2005 року Київський Патріархат повідомив Суд, що Парафія, яка нараховує 30 членів, не здатна задовольнити свої релігійні потреби, оскільки вони не мали можливості використовувати їх майно та приміщення. Зазначалося, що це відбувається через відмову Київської міської адміністрації зареєструвати зміни до статуту Парафії, які були внесені в січні 2000 року.

76. Листом від березня 2005 року К. А., Ш. Є., Н. М., Ч. Л., Р. В., Т. Л., З. Н., З. В., А. М., Ч. А., Ч. В., Л. В., Риб. В., К. В., С. С. та Б. М. підтримали скарги пана Макарчикова, подані до Європейського суду з прав людини, та зазначили, що вони не мають можливості використовувати приміщення церкви чи сповідувати їх релігію в приміщенні церкви, яку вони як релігійна громада раніше використовували протягом тривалого часу.

Ф. Судові провадження щодо повернення майна, яким володіла Парафія

77. 31 січня 2002 року пан Макарчиков та пан Б. М. (член громади-заявника) звернулися до суду з позовом до Свято-Михайлівської Парафії (Московського Патріархату), вимагаючи повернення їх особистого майна, яке було привласнено новими Зборами в січні 2000 року. Вони також вимагали відшкодування шкоди.

78. 25 лютого 2004 року Дніпровський районний суд м. Києва відхилив позов пана Макарчикова та Б. М.

79. Відповідно до матеріалів справи 18 серпня 2004 року це рішення залишено без змін апеляційним судом м. Києва (сторони не надали копії відповідної ухвали). З матеріалів справи вбачається, що цю ухвалу не оскаржували.

80. В листопаді 2002 року К. С. звернувся з позовом до Дарницького районного відділення МВС України про повернення автомобіля, який, до вилучення міліцією, було передано у власність К. С. в якості сплати боргу Парафії. Результат цього розгляду невідомий.

81. Громада-заявник також надіслала до Суду низку документів, які доводять, що пан Макарчиков діяв від імені Парафіяльних зборів з 1991 до 1999 років, представляючи інтереси у відносинах з третіми особами.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЄ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

А. Конституція України від 26 червня 1996 року

82. Відповідні положення Конституції України передбачають:

С т а т т я 35

«Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова».

В. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року (в редакції на той час)¹

83. Відповідні положення Закону передбачають:

Р о з д і л 7

Релігійні організації

«Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями).

Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

На інші організації, утворені за релігійною ознакою, дія цього Закону не поширюється».

Р о з д і л 8

Релігійна громада

«Релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

Держава визнає право релігійної громади на її підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості.

Повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим».

Відповідно до статті 12 Закону статут релігійної організації визначає її правоздатність. Він приймається на загальних зборах віруючих громадян або на релігійних з'їздах, конференціях.

Статут повинен містити, серед іншого, відомості про вид релігійної організації, її віросповідну приналежність і місцезнаходження; місце релігійної організації в організаційній структурі релігійного об'єднання; майновий стан релігійної організації; права релігійної організації на заснування підприємств, засобів масової інформації, інших релігійних організацій, створення навчальних закладів; порядок внесення змін і доповнень до статуту релігійної організації; порядок вирішення майнових та інших питань у разі припинення діяльності релігійної організації. Статут релігійної організації не повинен суперечити чинному законодавству.

Згідно статті 13 Закону релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту.

Згідно статті 14 для одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи громадяни в кількості не менше десяти чоловік подають заяву та статут на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а у Республіці Крим — до Уряду Республіки Крим. Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, статут релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам. Зміни і доповнення статутів релігійних організацій підлягають реєстрації в тому ж порядку і в ті ж терміни, що і реєстрація статутів. У разі необхідності в розгляді питання про реєстрацію статуту можуть брати участь з дорадчим голосом представники релігійної організації.

¹ В цей Закон шість разів вносилися зміни.

Згідно статті 15 Закону у реєстрації статуту релігійної організації може бути відмовлено, якщо її статут або діяльність суперечать чинному законодавству. Рішення про відмову в реєстрації статуту релігійної організації із зазначенням підстав відмови повідомляється заявникам письмово в десятиденний термін.

Згідно статті 16 Закону діяльність релігійної організації може бути припинено у зв'язку з її реорганізацією (поділом, злиттям, приєднанням) або ліквідацією. Реєстрація новоутворених релігійних організацій здійснюється в порядку, встановленому статтею 14 цього Закону. Релігійні організації мають право використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що є у власності держави, неурядовими організаціями або громадянами (стаття 17).

Згідно статті 18 ці організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності. Право власності релігійних організацій охороняється законом (стаття 18).

Відповідно до статті 19 релігійні організації мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади, які мають право юридичної особи.

Релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань (стаття 21), на придбання релігійної літератури, а також інших предметів й матеріалів релігійного призначення (стаття 22), на здійснення добродійництва та іншої культурно-освітньої діяльності (стаття 23) та підтримувати міжнародні зв'язки із закордонними релігійними організаціями та віруючими (стаття 24).

С. Інші нормативно-правові акти

84. Відповідні положення правил, що регулюють діяльність релігійних організацій, наступні:

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 року лише зареєстровані релігійні організації мають право на гуманітарну допомогу.

Статті 12 та 25 Закону України «Про видавничу справу» від 5 червня 1997 року визначають, що релігійні організації, не зареєстровані в Державному реєстрі України видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, не мають права на видання та розповсюдження видавничої продукції без реєстрації.

Відповідно до статті 55 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року можуть здійснювати господарську діяльність або торгівлю.

Згідно положень Земельного кодексу від 21 січня 1994 року та Водного кодексу України від 6 червня 1995 року релігійні організації мають право використовувати земельні та водні ресурси для їх потреб.

Відповідно до рекомендації № 132 Ради з питань релігій при Кабінеті Міністрів України від 15 липня 1992 року кожна релігійна організація володіє власним майном та в разі зміни конфесії фінансові та майнові питання мають вирішуватись на підставі статуту кожної релігійної організації та згідно з положеннями відповідного законодавства.

Д. Ухвала Конституційного Суду України від 5 червня 2002 року (справа № 2(36/2002)

85. 5 червня 2002 року Конституційний Суд відмовив у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення поняття «церква», що міститься у частині третій статті 35 Конституції України. В своїй ухвалі Конституційний Суд зазначив, що розбіжності щодо суті термінів «церква» та «релігійні організації», які вживаються передусім у законодавстві, існують. В деяких інстанціях поняття «церква» та «релігійні організації» або були ототоженні, або вжиті в різних значеннях.

III. ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ ТА ВІДПОВІДНІ ЗВІТИ/ВИСНОВКИ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

А. Документи Ради Європи

86. Відповідні витяги з висновку № 190 (1995) щодо вступу України до Ради Європи передбачає таке:

«... 11. відповідно до ст. 4 Статуту Ради Європи Україна здатна і бажає виконувати обов'язки члена Ради Європи, визначені у ст. 3: «Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, які перебувають під його юрисдикцією, і щиро та ефективно співпрацювати в досягненні мети Ради Європи»,— у контексті запевнень вищих посадових осіб держави (лист Президента України, Голови Верховної Ради України та Прем'єр-міністра України від 27 червня 1995 року) та на основі наведеного нижче...:

... хі. мирне вирішення існуючих конфліктів між православними церквами буде прискорено при забезпеченні незалежності церкви в її відносинах з державою, буде запроваджено нову недискримінаційну систему реєстрації церков і встановлено правове вирішення питання про повернення церковної власності;...»

87. Відповідні витяги з Доповіді моніторингового комітету Парламентської асамблеї «Дотримання зобов'язань, взятих на себе Україною» передбачає наступне (док. 10676, 19 вересня 2005 року):

«F. Свобода совісті та віросповідання

269. Україна зобов'язалася запровадити нову недискримінаційну систему реєстрації церков та знайти правове рішення для повернення церковного майна. Чинний Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» датується 1991 роком. Незважаючи на те, що він вважається одним із найкращих законів про свободу віросповідання у регіоні, деяким з його положень бракує ясності.

Цим законом обмежуються форми, у яких можуть створюватись релігійні організації, встановлюється обмеження на мінімальну кількість засновників, які можуть зареєструвати статут організації, у кількості 10 осіб (водночас для інших громадських організацій вимагається 3 особи), забороняється створювати місцеві або регіональні відділення без статусу юридичної особи, не передбачається надання статусу юридичної особи релігійним об'єднанням, проводиться дискримінація іноземців та осіб без громадянства. Прозорості бракує і в питанні того, які організації реєструються обласними державними адміністраціями, а які — Державним комітетом України у справах релігій. Закон також містить ряд інших нечітких положень, які залишають широкий вибір виконавчим органам. Тому досить прогресивний закон на час його прийняття зараз потребує значних змін. Водночас існуючий принцип реєстрації статутів релігійних організацій для отримання статусу юридичної особи та відсутність вимог до реєстрації релігійної організації як такої слід зберегти у відповідності з Рекомендацією Парламентської асамблеї № 1556 (2002).

270. Законодавству України все ще бракує ефективних правових способів повернення церковного майна. До цього часу таке повернення здійснювалося несистематично на підставі постанови Верховної Ради від 1991 року та кількох указів президента. Правова проблема реституції в основному породжена тим, що релігійні об'єднання не мають права на отримання статусу юридичної особи і, таким чином, не можуть володіти майном. Більшість організацій, які володіли майном, яке має бути повернене, перестали існувати, а Православна Церква представлена декількома організаціями. Це призводить до практики повернення майна ad hoc, що повністю залежить від преференцій органів місцевої влади і що в більшості випадків тягне за собою не відновлення права власності, а передачу майна у безоплатну оренду. Тому ми закликаємо українське керівництво виробити чіткі правила повернення майна релігійних організацій».

88. Доповідь моніторингового комітету Ради Європи щодо «Виконання зобов'язань, взятих на себе Україною» (док. 8272 від 2 грудня 1998 року) передбачає таке:

«С. Свобода совісті та віросповідання

51. Одним із зобов'язань України, зазначених у пункті 11 (хі) Висновку № 190, є сприяння «мирному вирішенню існуючих суперечок між православними церквами [...] при забезпеченні незалежності церкви в її відносинах з державою; буде запроваджено нову

недискримінаційну систему реєстрації церков та встановлено правове вирішення питання про повернення церковної власності.

52. Після вступу України до Ради Європи суперечки між православними церквами в Україні, між ними самими та з державою, не були розв'язані.

53. Висловлюються скарги з боку представників різних конфесій стосовно відсутності співпраці між органами влади на місцевому рівні, а також системи оподаткування... Відсутня належна координація між державними і місцевими органами влади з цього приводу».

89. Відповідні витяги з Рекомендації 1556 (2002) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі:

«... *Юридичні гарантії та їх дотримання*

i. сприяти гармонізації національного законодавства та Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з особливим наголосом на статтю 9, в якій передбачено, що релігійні свободи підлягають лише обмеженням, встановленим законом та необхідним в демократичному суспільстві, а також рішенням Європейського суду з прав людини (1983) про те, що обмеження стосовно прав людини повинні мотивуватися «нагальними суспільними потребами» та бути «пропорційними законній меті, яку вони переслідують»;

ii. Гарантувати всім церквам, релігійним організаціям, центрам та об'єднанням статус юридичної особи в тому випадку, якщо їх діяльність не порушує прав людини чи міжнародне право...;

vi. запропонувати посередництво у врегулюванні конфліктів та спорів між сторонами за їх згоди при ретельному дотриманні вимоги про невтручання органів державної влади в питання догм та інші внутрішні релігійні спори;...»

В. Доповіді НДО

90. Відповідні витяги з Доповіді правозахисних організацій — Права людини в Україні — 2004 містять таке:

«...1.2. *Процедура реєстрації*

Суди часто не визнають порушення права на свободу релігії та віросповідання перепони з боку органів влади у реєстрації релігійних організацій.

... В Україні важливість отримання певного правового статусу збільшується, оскільки тільки таким чином релігійне утворення може утримувати культові будівлі, друкувати та поширювати літературу, запрошувати представників іноземних організацій, організувати публічні акції та отримувати статус неприбутковості, так само як і займатися благодійністю. Усе це практично неможливо в Україні без реєстрації релігійного утворення, без статусу юридичної особи.

... Позитивним є добровільність реєстрації релігійної організації та можливість існувати громадам без реєстрації. Проте статус таких незареєстрованих громад, їхні права законом не визначені. Виходячи з логіки позитивізму, який панує в Держкомрелігій та інших органах влади, такі організації взагалі не мають прав, оскільки законом вони не передбачені. Мова йде, наприклад, про право відправлення релігійних культів у громадських місцях, запрошення іноземних священиків, право на альтернативну службу осіб, що належать до таких громад, та багато інших.

Релігійні організації за законом реєструють статут (положення), проте подають значно більше документів, і всі вони проходять перевірку відповідно до статті 12 та 15 Закону про релігійні організації. Тобто фактично здійснюється реєстрація не статуту, а самої організації.

На практиці документи перевіряються не на відповідність законодавству, а часто оцінюється сама релігія...

... Процедура реєстрації первинної релігійної організації полягає у подачі реєстраційних документів із заявою, що підписана не менше 10 громадянами України. Така заява має розглядатися протягом місяця, а у виключних випадках протягом трьох місяців. На практиці в середньому така заява розглядається приблизно три місяці, а у випадку необхідності висновку, що для профілактики роблять у більшості випадків, реєстрація

затягується до 6 місяців. Це порушення закону є усталеною адміністративною практикою, що не має під собою розумного обґрунтування.

У законодавстві не визначено чітких підстав відмови у реєстрації релігійних організацій, що замінюється загальним виразом «статут організації суперечить законодавству», що не відповідає Європейській Конвенції з-за нечіткості у визначенні підстав обмеження права людини.

Законодавство не дозволяє реєстрацію релігійних організацій, що мають канонічне підпорядкування духовному лідеру (харизматичних організацій), оскільки дозволяється канонічне чи господарське підпорядкування виключно релігійному центру (організація, що об'єднує декілька релігійних громад), що вже зареєстрований. Таким чином, неможливо утворити релігійні організації, що належать до нових релігій і які ще не мають релігійних центрів. Так само неможливо утворити нові церкви, оскільки під ними розуміються вже ієрархічні структурні об'єднання. Під час реєстрації державні органи повертають подані документи зі своїми зауваженнями та своїми пропозиціями до статуту, хоча такої процедури взагалі не передбачено законодавством. Зауваження органів влади часто стосуються аспектів сповідання релігії та обмежують права особи. Є загальна пропозиція перенести акцент регулювання з процесу реєстрації на моніторинг діяльності релігійних організацій. ...»

91. Відповідні витяги з Доповіді правозахисних організацій — Права людини в Україні — 2005 містять таке:

«...4. Процедура реєстрації релігійних організацій

В Україні отримання статусу юридичної особи необхідне для здійснення практично будь-якої «культурної діяльності»: винайму для релігійної діяльності приміщення, здійснення публічних богослужінь чи запрошення представників іноземних священнослужителів, друку та поширення літератури тощо.

Незареєстровані громади зустрічаються з проблемами в організації релігійних заходів, запрошенні священнослужителів з-за кордону, заміні військової служби на альтернативну тощо. Очевидно, такі обмеження порушують релігійну свободу, оскільки право організувати богослужіння, навчатися й учити релігії, поширювати власні переконання та інше впливає безпосередньо з права на релігійну свободу людини й не повинно залежати від правового статусу організації.

... У законі відсутнє чітке визначення правового статусу діяльності незареєстрованих релігійних груп, тому часом виникають випадки зловживання таким статусом. Зокрема, відомі випадки, коли незареєстровані релігійні спільноти орендують приміщення для релігійних практик у державних установах чи навчальних закладах, що в Україні заборонено законами.

Хоча за законом релігійні організації повинні реєструвати статут, проте на практиці від них вимагається значно більше документів [9]. Тобто, фактично здійснюється реєстрація не статуту, а самої організації. Важливо зазначити, що встановлення законодавцем вичерпного переліку форм релігійних організацій: релігійна громада, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади та об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій, є виразним порушенням як права окремих осіб самим визначати форму власного релігійного об'єднання, так і права на автономію самої релігійної групи, елементом якої є самостійне визначення своєї структури та незалежність в управлінні.

Щодо часу реєстрації — згідно зі ст. 14 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» він становить 3 місяці, включно з усіма необхідними консультаціями. Однак на практиці період розгляду документів може затягнутися на 6 і більше місяців...

... для мультирелігійної України... це питання не є простим. Статус юридичної особи для релігійного об'єднання чи Церкви як інституції, у першу чергу, дасть майнові права, зокрема, на храми, якими зараз володіють окремі релігійні організації (за класифікацією закону: громади, монастирі тощо). Теоретично вони належать до однієї з конфесій, однак тенденція змінювати з тих чи інших причин юрисдикцію ускладнює чіткий поділ. Чинне законодавство гарантує право окремої релігійної одиниці в разі зміни з тих чи інших причин юрисдикційної (конфесійної) належності залишати за собою майно, набуте цією організацією. Іншими словами, для законодавця парафія УГКЦ може за декілька місяців

статі парафією УПЦ (МП) з храмом та майном, і навпаки. За умови невирішеності питання з колишньою власністю релігійних організацій,— експропрійованого за радянської влади, такого, що перебуває на даний час у володінні іншого власника, служить кільком релігійним організаціям, або належало одній організації, а тепер передане іншій — форсування надання статусу юридичної особи релігійним об'єднанням може загострити давні конфлікти.

З іншого боку, такий спосіб регулювання порушує структурну цілість окремого релігійного об'єднання, якщо не де-юре, то де-факто, і вимагає якщо не змін, то перегляду. В ідеалі, держава повинна забезпечити обидві можливості — як існування окремих релігійних груп, які не входять до жодного об'єднання, так і права релігійного об'єднання із чіткою ієрархічною чи іншою структурою.

1 червня Верховний Суд України скасував рішення колишнього губернатора Житомирської області Рижука про скасування внесених у статут Свято-Покровської громади м. Малин змін, за якими громада ввійшла в підпорядкування до Російської Православної Церкви за кордоном. Таким чином, ВСУ визнав законним перехід громади з УПЦ (МП) під юрисдикцію РПЦЗ. За громадою зберігся також храм, за який ішла боротьба з іншою частиною громади, яка не побажала змінювати конфесійну належність».

ЩОДО ПРАВА

I. МЕЖІ СПРАВИ

92. Суд зазначає, що нові скарги було подано після комунікації щодо стверджуваного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, взятого у поєднанні зі статтею 13. Скарги базувалися на твердженнях громади-заявника про нерозгляд національними органами скарг про порушення кримінальної справи, поданих громадою-заявником та її головою (див. пункти 54–55, 58, 65, 68 та 71 вище). Стаття 13 передбачає таке:

«Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

93. Суд не вважає за необхідне розглядати ці питання окремо, оскільки вони зовсім не впливають із первинної скарги, поданої до Суду 4 січня 2001 року (див. *Piryaniuk v. Ukraine*, no. 75788/01, § 20, 19 April 2005).

II. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

A. Заперечення Уряду

1. Стверджуване зловживання правом на подання скарги

94. Уряд стверджував, що, подаючи скаргу до Суду від імені релігійної групи, пан Макарчиков вчинив зловживання правом на подання скарги в світлі пункту 3 статті 35 Конвенції. Зокрема Уряд стверджував, що заява умисно була побудована на описі фактів, з яких було вилучено найважливіші події.

95. Громада-заявник висловила заперечення.

96. Суд, розглянувши зауваження сторін та практику Суду з цього питання (див. *Al-Nashif v. Bulgaria*, no. 50963/99, § 89, 20 June 2002; та *Varbanov v. Bulgaria*, no. 31365/96, § 36, ECHR 2000-X), не вбачає в цій справі порушення права на подання заяви. Заперечення Уряду є цілком необґрунтованими та підлягають відхиленню.

2. Стверджувана відсутність повноважень представника громади-заявника та відсутність статусу жертви у громади-заявника

(a) Доводи сторін

97. Уряд відзначив, що громада-заявник, Свято-Михайлівська Парафія, є релігійною громадою, інтереси якої представляє пан Макарчиков. Проте Уряд зазначив, що 29 березня 2001 року, коли заяву було подано до Суду, пан Макарчиков вже не був членом громади-заявника та не був особою, уповноваженою подавати заяву до Суду від імені Парафії. Уряд в цьому аспекті посилався на рішення національних судів (див. пункти 50–

52 вище). Більше того, сама громада-заявник ніколи не подавала жодних заяв до Суду та не уповноважувала пана Макарчикова діяти від її імені (див. пункт 73 вище).

98. Більше того, Уряд стверджував, що з моменту його звільнення з посади голови Парафіяльних зборів 2 січня 2000 року до сьогодні пан Макарчиков належить до лав Української Православної Церкви Київського Патріархату, до складу якого Парафія ніколи не входила. Уряд наголошував на тому, що пан Макарчиков та група, яку він нібито представляв, належить до іншої церкви та вийшла зі складу громади-заявника у грудні 1999 року. Уряд пропонував Суду вилучити заяву з реєстру справ, оскільки скаргу було подано не жертвою порушення або її уповноваженим представником.

99. Громада-заявник надала свої заперечення. Вона зазначила, що пан Макарчиков діє від імені членів Парафіяльних зборів, які вирішили змінити конфесію своєї церкви на Українську Православну Церкву Київського Патріархату та звернутися до Європейського суду з прав людини за захистом їх права сповідувати релігію, оскільки органи державної влади не захистили громаду-заявника. Також громада-заявник відмітила, що в своїх рішеннях національні суди не оспороювали повноваження пана Макарчикова представляти Парафію та розглянули за суттю позови, які він подав від імені громади-заявника.

(b) Оцінка Суду

100. Щодо першого заперечення Уряду відносно відсутності повноважень пана Макарчикова Суд зазначає, що у справі достатньо документальних доказів, які дозволяють дійти висновку про те, що пан Макарчиков діє від імені релігійної групи, яка 24 грудня 1999 року вирішила змінити конфесію з Московського Патріархату на Київський. Права цієї групи було порушено відмовою Київської міської державної адміністрації, яку підтримали національні суди, зареєструвати зміни до статуту (див. пункти 42 та 50–52 вище). Також ця ж група 6 жовтня 2000 року схвалила рішення звернутися до Суду (див. пункт 67 вище). Отже, Суд відхиляє попередні заперечення Уряду щодо відсутності повноважень групи та пана Макарчикова.

101. Крім того, Суд зазначає, що Парафія є релігійною групою, яку визнано Київським Патріархатом (див. пункти 24, 49 та 75 вище), яка як така може від імені своїх прибічників користуватися правом, гарантованим статтею 9 Конвенції (див. *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC], no. 27417/95, § 72, ECHR 2000-VII). Таким чином, пан Макарчиков як обраний голова громади віруючих, яка визнана Київським Патріархатом, мав всі повноваження представляти їх групу в Суді.

102. Щодо статусу жертви релігійної групи Суд нагадує, що термін «жертва», який використаний в статті 34 Конвенції, означає особу, яка безпосередньо постраждала від дій чи бездіяльності, які є предметом скарги (див. *Eckle v. Germany*, judgment of 15 July 1982, Series A no. 51, p. 30, § 66). Більше того, поняття «жертви» в статті 34 Конвенції необхідно тлумачити автономно та незалежно від понять, існуючих у внутрішньому праві (див. *Zamula and Others v. Ukraine*, no. 10231/02, § 34, 8 November 2005).

103. Беручи до уваги вищезазначені принципи та той факт, що існуюча ситуація, в якій знаходиться релігійна група, не відрізняється від тієї, в якій вона опинилася після відмови національних органів в січні 2000 року зареєструвати зміни до статуту, Суд вважає, що громада-заявник може претендувати на статус жертви порушень, на які вона скаржиться в світлі статті 34 Конвенції. Щоб пересвідчитись, чи була вона насправді жертвою, необхідно вивчити справу по суті.

В. Скарги в рамках статті 1 Першого протоколу

104. Громада-заявник скаржилася на те, що відмова національних органів влади зареєструвати зміни та доповнення до статуту Парафії призвела до присвоєння їх майна Українською Православною Церквою Московського Патріархату, яка фактично керує майном та активами, які раніше належали Парафії як юридичній особі. Вона посилається на статтю 1 Першого протоколу, яка передбачає:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

105. Уряд оскаржив цей аргумент. Він додав, що громада-заявник не вичерпала всіх засобів юридичного захисту на національному рівні відповідно до законодавства України.

106. Громада-заявник висловила заперечення.

107. Що стосується провадження щодо відмови національних органів зареєструвати зміни та доповнення до статуту (див. пункти 50–53 вище), Суд зазначає, насамперед, що ці провадження прямо не стосуються тверджень громади-заявника про порушення її майнових прав, оскільки компетентні «органи національної влади» не розглядали скарг по суті за статтею 1 Першого протоколу та не могли забезпечити належне та адекватне відшкодування. Відповідно, скарга громади-заявника за статтею 1 Першого протоколу є передчасною та підлягає відхиленню відповідно до пунктів 1 та 4 статті 35 Конвенції (див. *Merit v. Ukraine*, no. 66561/01, § 48, 30 March 2004).

С. Скарги за статтею 9 Конвенції

108. Громада-заявник скаржилася, що відмова зареєструвати зміни до статуту та подальші рішення національних судів порушують статтю 9 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Громада-заявник також зазначила, що її право на свободу зібрання було порушено, оскільки органи національної влади відмовилися зареєструвати відповідні зміни та доповнення до статуту громади, всупереч статті 9 Конвенції, витлумаченої у світлі статті 11 Конвенції, яка передбачає таке:

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави».

109. Висловивши суттєві заперечення стосовно прийнятності скарг, Уряд зазначив, що не було порушення прав громади-заявника згідно статті 9 Конвенції. Уряд зазначив, що відмова реєструвати зміни до статуту була законною.

110. Громада-заявник висловила свої заперечення. Вона зазначила, що мало місце втручання у право, передбачене статтею 9 Конвенції, як взятої окремо та разом зі статтею 11, і що це втручання не може бути виправданим обмеженнями, встановленими в пункті 2 статті 9 Конвенції.

111. Суд нагадує, що в світлі тверджень сторін скарга порушує серйозні питання фактів та права відповідно до Конвенції, вирішення яких вимагає розгляду справи по суті. Суд дійшов висновку, що ця скарга не є явно необґрунтованою в світлі пункту 3 статті 35 Конвенції. Інших підстав для визнання заяви непринятною не встановлено.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ

A. Загальні принципи, встановлені практикою Суду

112. Суд нагадує, що в той час, як свобода віросповідання — це, перш за все, особиста справа кожного, вона також означає, серед іншого, свободу «сповідувати релігію» самому або в об'єднанні з іншими, публічно та в колі тих, хто поділяє цю віру. Оскільки релігійні громади традиційно існують у вигляді організованих структур, стаття 9 має тлумачитися в світлі статті 11 Конвенції, яка захищає об'єднання від невинного втручання з боку держави.

113. З цієї точки зору право віруючих на свободу віросповідання, яке включає право кожного сповідувати релігію разом з іншими, передбачає очікування, що віруючі матимуть змогу вільно об'єднуватися без жодного свавільного втручання з боку держави. Будь-які повноваження держави оцінювати легітимність релігійних поглядів є несумісними з її обов'язком, визначеним у практиці Суду, бути нейтральною та безсторонньою (див. *Metropolitan Church of Bessarabia*, вищевказана справа, §§ 118 and 123; та *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], no. 30985/96, § 62, ECHR 2000-XI).

114. Суд нагадує, що перелік обмежень свободи віросповідання та зібрання, передбачених у статтях 9 та 11 Конвенції, є вичерпним, такі обмеження мають чітко тлумачитись, і лише переконливі та нездоланні підстави можуть виправдовувати застосування таких обмежень. Держава має незначні межі для власної самостійної оцінки у цих питаннях (див. *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, nos. 29221/95 and 29225/95, § 84, ECHR 2001-IX).

115. Як неодноразово зазначалось у рішеннях Суду, в світлі пункту 2 статті 11 і так само статті 9 Конвенції, втручання може бути виправданим, якщо воно «встановлено законом» та здійснено «згідно закону», оскільки оскаржувані заходи повинні не тільки мати законодавче підґрунтя, але й передбачатися якісним законом, який має бути достатньо доступним та передбачуваним щодо наслідків його застосування, тобто бути сформульованим у спосіб, який дає змогу кожній особі — у разі потреби, за допомогою відповідної консультації — регулювати свою поведінку (див. *Larissis and Others v. Greece*, judgment of 24 February 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, p. 378, § 40; та *Metropolitan Church of Bessarabia*, вищевказана справа, § 109).

116. Суд також зазначає, що втручання повинно бути «необхідним в демократичному суспільстві» (див. *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, рішення від 30 січня 1998, *Reports* 1998-I, §§ 43–45; and *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, §§ 86–89, ECHR 2003-II). Кожне втручання має відповідати «нагальній суспільній потребі»; отже, поняття «необхідний» не має того ступеню гнучкості, як поняття «корисний» чи «бажаний» (див. *Gozelik*, вищевказана справа, §§ 94–95, з подальшим посиланням).

117. Крім того, одним із засобів користування правом сповідувати певну релігію, особливо для релігійної громади в її колективному вимірі, є можливість забезпечити судовий захист громади, її членів та її майна. Таким чином, стаття 9 має розглядатися не тільки у світлі статті 11, а також у світлі статті 6 (див. *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, no. 45701/99, § 118, ECHR 2001-XII).

118. Таким чином, Суд розглядатиме зазначені фактори по черзі. До того ж, він має пересвідчитись, чи забезпечила держава достатній судовий захист згаданої релігійної громади.

B. Чи мало місце порушення прав громади-заявника

1. Доводи сторін

119. Уряд зазначив, що він не втручався у справи громади-заявника; громада-заявник діяла за відсутності будь-якого контролю з боку держави. Більше того, відмовляючи в реєстрації змін та доповнень до статуту Парафії, органи державної влади керувалися національним законодавством та положеннями статуту, який прийняла сама Парафія. Держава не вживала активних дій з метою змусити громаду приєднатися до того чи іншого Патріархату. Так само держава не вживала дій щодо голови релігійної групи, пана Макарчикова.

120. Громада-заявник зазначила, що її право змінити релігійну орієнтацію, як це гарантовано статтею 9 Конвенції, було порушено. Мало місце порушення свободи віросповідання, оскільки держава відмовилася зареєструвати зміни та доповнення до статуту без жодних законних підстав, адже всі умови внесення змін та доповнень були дотримані. Більше того, громада-заявник була позбавлена можливості використовувати церковні приміщення, які вона збудувала для релігійних церемоній, а також використовувати свою власну обрану назву.

2. Оцінка Суду

121. Суд неодноразово зазначав, що відмова органів національної влади надати громаді віруючих статус юридичної особи є порушенням права на свободу віросповідання згідно зі статтею 9 Конвенції (див. *Metropolitan Church of Bessarabia*, вищевказана справа, § 105) та право на свободу зібрання (see *Gorzelik*, вищевказана справа, §§ 52 et seq., та *Sidiropoulos*, вищевказана справа, §§ 31 et seq.). Право віруючих на свободу віросповідання передбачає, що громада зможе функціонувати мирно без будь-якого свавільного втручання держави (див. *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], no. 30985/96, § 62, ECHR 2000-XI).

122. Щодо твердження Уряду про те, що вимога реєстрації релігійної групи не була передбачена законодавством, а, відповідно, й не мало місце втручання у зв'язку з відмовою зареєструвати зміни до статуту громади-заявника, оскільки громада-заявник могла існувати і без реєстрації, Суд зазначає, що стаття 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» дійсно дозволяла релігійній групі діяти без реєстрації і, як наслідок, без статусу юридичної особи. Проте внутрішнє законодавство обмежує правоздатність незареєстрованих релігійних груп, яким не дозволено вчиняти низку дій, які безпосередньо пов'язані з їх релігійною діяльністю (див. пункти 83–84 та 90–91 вище).

123. Суд вважає, що ситуація, коли релігійна організація вочевидь конфліктує з керівництвом церкви, до якої вона належить (див. пункти 17–21 та 23 вище), та зобов'язана внести зміни до статуту та зареєструвати їх (інакше вона ризикує бути виключеною зі складу юридичної особи, яку вона сама створила), вимагала від органів державної влади надзвичайно делікатного та нейтрального підходу до конфлікту. Суд робить висновок, що відмова Київської міської державної адміністрації зареєструвати зміни до статуту громади-заявника, яка була підтримана Київським міським судом та Верховним Судом (див. пункти 42 та 50–52 вище), становить втручання у право громади-заявника на свободу віросповідання, передбачене статтею 9 Конвенції, взятою окремо та у поєднанні із статтею 11. Зокрема, Суд зазначає, що цим втручанням органи державної влади обмежили можливість згаданої релігійної групи, яка не мала статусу юридичної особи, здійснювати в повній мірі релігійну діяльність та діяльність, яку зазвичай здійснювали зареєстровані неурядові юридичні особи (див. пункти 83–84 та 9–91 вище). Втручання також перешкодило приєднанню до Київського Патріархату як незалежної релігійної групи, яка керує справами церкви, яку вона збудувала і де зазвичай відправляла релігійні обряди.

124. Отже, Суд повинен визначити, чи таке втручання відповідало вимогам пункту 2 цих положень, тобто чи було воно «встановлено законом», чи переслідувало одну чи більше легітимних цілей, та чи було «необхідним у демократичному суспільстві» (див., серед інших рішень, *Metropolitan Church of Bessarabia*, вищевказана справа, § 106).

С. Чи було втручання встановлено законом

1. Доводи сторін

125. Уряд зазначив, що втручання було законним. Зокрема, він зазначив, що українське законодавство містило певні вимоги до статутів релігійних організацій. Ці вимоги носили загальний характер та були сформульовані у спосіб, який запобігав втручанням держави у свободу віросповідання. Уряд посилався, зокрема, на статтю 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі — закон), в якому викладено особливі вимоги до статутів релігійних організацій. Київська міська державна адміністрація відмовила в реєстрації змін до статуту (див. пункт 42 вище) через те, що ці документи не відповідали статуту громади-заявника.

126. Громада-заявник висловила заперечення. Зокрема вона зазначила, що документи, подані на реєстрацію, відповідали вимогам статуту, включаючи ті, які визначені в статтях 6.1 та 6.2 (див. пункт 14 вище). Також зазначила, що відмова реєструвати зміни є незаконною.

2. Оцінка Суду

127. Суд нагадує, що «закон» має бути сформульовано з достатнім ступенем передбачуваності, щоб надати громадянину можливість в розумній, залежно від обставин, мірі передбачити наслідки певної дії (див., наприклад, *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, § 34, ECHR 1999-III; та *Ukrainian Media Group v. Ukraine*, no. 72713/01, § 48, 29 березня 2005). Ступінь передбачуваності в значній мірі залежить від змісту акту, який розглядається, сфери, яку він має охопити, та кількості та статусу тих, кому його адресовано (див., *Groppera Radio AG and Others v. Switzerland*, рішення від 28 березня 1990, Series A no. 173, p. 26, § 68).

128. До того ж, в національному праві має бути засіб юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією. Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. Відповідно, закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання (див., серед інших рішень, *Amann v. Switzerland* [GC], no. 27798/95, ECHR 2000-II, §§ 55 та 56; *Rotaru v. Romania* [GC], no. 28341/95, ECHR 2000-V, §§ 55–63).

129. Суд вважає, що втручання в права громади-заявника було встановлено законом, в розумінні пункту 2 статті 9 Конвенції, оскільки було передбачено положенням статті 15 Закону. Суд також дотримується думки, що ці положення були достатньо доступні.

130. Стосовно «передбачуваності» закону, який застосовувався в цій справі, Суд вважає, що ця вимога зобов'язувала державу-відповідача законодавчо передбачити детальний перелік можливих причин та підстав для відмови в реєстрації змін та доповнень до статутів релігійних об'єднань (див. пункти 86–89 вище). Суд зазначає, що стаття 15 згаданого Закону передбачила лише одну нечітку підставу для відмови зареєструвати релігійне об'єднання або зміни до нього: якщо «статут релігійної громади або її діяльність суперечать чинному законодавству». Більше того, стаття 15 Закону вимагає від реєстратора викласти підстави відмови в реєстрації релігійного об'єднання або його статуту (див. пункт 83 вище). Проте Закон не уточнював, наскільки чітким має бути таке обґрунтування, та чи має воно стосуватися лише невідповідності тексту статуту положенням законодавства, чи сутнісної невідповідності вимогам законодавства, цілі та діяльності релігійного об'єднання. Отже, Суд сумнівається, що положення закону були «передбачуваними» та надавали достатньо гарантій проти свавільного застосування, оскільки він не здатний запобігти зловживанню з боку державних органів реєстрації, які мають необмежені дискреційні повноваження в реєстраційних питаннях.

131. Проте, Суд також вважає, що питання «якості закону» має розглядатися в контексті обставин цієї справи та у тісному зв'язку з легітимною метою втручання та його «необхідністю в демократичному суспільстві». Отже, далі необхідно розглянути ці елементи та дійти висновку, чи мало місце порушення вищезазначених положень.

D. Чи переслідувало втручання легітимну мету та чи було необхідним в демократичному суспільстві

1. Легітимна мета

132. Суд зазначає, що згідно пунктів 2 статей 9 та 11 Конвенції обмеження права на свободу віросповідання та зібрань необхідно тлумачити вузько, таким чином, щоб їх перелік був абсолютно вичерпним, а їх визначення обов'язково чітким (*mutatis mutandis*, *Sidiropoulos and Others v. Greece*, рішення від 10 липня 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV, § 38). Легітимні цілі, вичерпний перелік яких містить ця норма,

включають: інтереси громадської безпеки, охорона громадського порядку, здоров'я чи моралі, захист прав та свобод інших осіб (див. пункт 114 вище).

133. На думку Уряду, відмова зареєструвати зміни до статуту мала легітимну мету, а саме: захист прав більшості релігійної групи, до якої належали миряни та духовні особи Парафії. Уряд ще раз наголосив, що рішення змінити конфесію прийнято меншістю членів Парафії — 21 з близько 300 — яка своїми діями порушила релігійні права більшості релігійної групи. Більше того, прийнявши рішення приєднатися до Київського Патріархату, меншість могла б заснувати іншу релігійну групу при цьому Патріархаті та зареєструвати свій статут під егідою іншої конфесії, та зрештою стати юридичною особою, підзвітною обраній церкві. Отже, громада-заявник мала всі можливості вільно користуватися її правом сповідати обрану релігію, навіть без реєстрації, та користуватися правом свободи зібрання, а держава — жодним чином не втручатись в ці справи. Також члени меншості могли залишитися серед членів офіційно зареєстрованої парафії та продовжувати керувати справами їх церкви.

134. Громада-заявник зазначила, що втручання не переслідувало легітимну мету, як того вимагає пункт 2 статті 9 Конвенції. Зокрема, необхідно було розрізняти членів парафії та мирян, які відвідували церемонії, але не брали участі в веденні справ церкви чи засіданнях Парафіяльних зборів. Миряни ніколи не висловлювали бажання стати членами Парафії. Зокрема, склад громади-заявника був практично незмінним з 1989 року, а склад керівного органу — Парафіяльних зборів — постійно налічував від 22 до 30 членів. Приймаючи нових членів, Збори керувалися статтею 2.12 статуту.

135. Громада-заявник зазначила, що Уряд намагався замінити справжній склад Парафії її попереднім неіснуючим аналогом з осіб, які ніколи не належали до Парафії, але були змушені представниками Московського Патріархату брати участь в «загальних зборах Парафії» в січні 2000 року 126 з метою змусити справжніх членів Парафії піти з неї та задля уникнення передачі церкви та релігійної громади Київському Патріархату. Відповідно до статуту (див. пункт 14 вище) членства можна було набути згідно умов, викладених в ньому (див. статтю 2.12 статуту), та при наявності більшості голосів Парафіяльних зборів (стаття 2.1). Тому громада-заявник вважала, що їх було незаконно вигнано з церкви, яку вони раніше займали та якою керували.

136. З огляду на обставини справи та мотивацію національних судів, які підтримали відмову Київської міської державної адміністрації зареєструвати зміни та доповнення до статуту, Суд вважає, що оскаржуване втручання мало легітимну мету відповідно до пункту 2 статті 9, а саме: захист громадського порядку та безпеки та прав інших осіб.

2. Чи було втручання «необхідним в демократичному суспільстві»

137. На початку Суд зазначає, що дійсно в демократичному суспільстві може виникнути необхідність обмежити свободу віросповідання задля узгодження інтересів різних релігійних груп (див. *Kokkinakis v. Greece*, вищевказане рішення, pp. 17 та 18, §§ 31 та 33). Проте, перелік таких обмежень, перелічених в статтях 9 та 11 Конвенції, є вичерпним та вони мають чітко тлумачитись в межах обмеженої самостійної оцінки, наданої державі, і лише переконливі та нездоланні причини можуть виправдати запровадження таких обмежень. Будь-які такі обмеження мають відповідати «нагальній суспільній потребі» та бути «пропорційними легітимній меті, яку вони переслідують» (див., серед інших рішень, *Wingrove v. the United Kingdom*, рішення від 25 листопада 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V, p. 1956, § 53).

138. Отже, Суд повинен визначити, чи була відмова зареєструвати зміни та доповнення до статуту громади-заявника виправданою та пропорційною легітимній меті, яку вона переслідувала. З цією метою Суд повинен розглянути оскаржуване втручання в світлі всіх обставин справи в цілому та визначити, чи було воно «пропорційним легітимній меті», яку воно переслідувало, та чи були причини, наведені органами державної влади на виправдання вказаного втручання, «належними та достатніми». При цьому Суд має переконатися, що органи державної влади застосували норми, які відповідали принципам, закріпленим у Конвенції, та, більше того, що рішення органів державної влади базувалися на належній оцінці відповідних фактів (див. *United Communist Party of Turkey*,

вищевказана справа, § 47, та *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania*, no. 46626/99, § 49, ECHR 2005-I (extracts)).

139. З цього приводу Суд зазначає, що аргументи, наведені органами державної влади для відмови у реєстрації громади-заявника, не були переконливими. Хоча Київська міська державна адміністрація спочатку посилалася на статтю 2.5 статуту (див. пункт 42 вище), цей недолік в документах, поданих для реєстрації, не став головною причиною для відмови в перереєстрації громади-заявника в подальших рішеннях суду (див. пункти 50–52 вище). Зокрема, суд першої інстанції дійшов висновку, що засідання Парафіяльних зборів, яке відбувалося 24 грудня 1999 року, було неправомочним, оскільки в ньому не брали участь всі члени Парафії (див. пункт 51 вище), та Верховний Суд пізніше ухвалив, що вимоги статуту відносно фіксованого членства суперечили Закону (див. пункт 52 вище).

140. Отже, Суд вважає необхідним вивчити по черзі ці головні три причини відмови у реєстрації громади-заявника з метою встановлення відповідності критеріям, викладеним вище (див. пункт 138 вище).

i. Відповідність статті 2.5 статуту

141. Суд зазначає, що вперше громаді-заявнику було відмовлено в реєстрації на підставі статті 2.5 статуту, яка передбачає, що «всі офіційні документи Парафії підписуються настоятелем та головою Ради парафіян». Інших причин відмови громаді-заявнику Київською міською державною адміністрацією надано не було (див. пункт 42 вище).

142. Суд зазначає, що зі статей 6.1 та 6.2 статуту (див. пункт 14 вище) не випливає, що зміни, подані на реєстрацію до органів державної влади, мають бути підписані настоятелем та головою Парафіяльних зборів. В статтях 6.1 та 6.2 статуту та статті 14 Закону було чітко зазначено, що зміни мають подаватися в той самий спосіб, як і документи для первинної реєстрації громади.

143. Крім того, навіть припускаючи, що не було дотримано вимог статті 2.5 статуту, Суд зазначає, що на той час посада настоятеля була вільною, оскільки кандидатура настоятеля, яку запропонував Московський Патріархат, не була затверджена Парафіяльними зборами (див. пункти 20–21 вище), які були уповноважені відповідно до статті 2.2 статуту призначати настоятеля (див. пункт 14 вище). Більше того, 31 січня 2000 року Парафіяльні збори повідомили державного реєстратора про призначення настоятелем пана Павла Основ'яненка, кандидатуру якого запропонував Київський Патріархат. Вочевидь, Київська міська державна адміністрація залишила без уваги цю інформацію та не відповіла на повторну заяву про реєстрацію громади-заявника (див. пункт 45 вище).

144. Суд зазначає, що тлумачення органами державної влади змісту статті 2.5 статуту не відповідає вказаній статті чи положенням статей 6.1 та 6.2 статуту. З цього випливає, що наведені Київською міською державною адміністрацією аргументи відмови зареєструвати зміни та доповнення до статуту були «ані належними, ані достатніми».

ii. Висновок щодо нелегітимності Парафіяльних зборів, які відбулися 24 грудня 1999 року, через те, що на них не були присутні всі члени Парафії

145. Суд зазначає, що стаття 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» не містила чіткого визначення «релігійної організації». Стаття 8 містила визначення релігійних груп як місцевих релігійних організацій, які складаються «з віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напряму, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб» (див. пункт 83 вище). Всупереч висновкам національних судів, статті 7 та 8 Закону не визначали, що релігійна група повинна складатися зі всіх осіб та всіх віруючих, які відвідують богослужіння конкретної церкви. Крім того, очевидною є суперечливість положень національного закону стосовно того, що є «релігійною організацією» та що є «релігійною групою», чи це одне й те саме; єдиною відмінністю між ними є місцевий статус «релігійної групи» та відсутність будь-яких вимог щодо її реєстрації відповідно до положень Закону. Більше того, відповідно до статті 14 Закону «релігійна група» може стати «зареєстрованою релігійною організацією», якщо принаймні 10 громадян України,

які досягли повноліття, звернуться з заявою про реєстрацію до місцевої державної адміністрації.

146. Крім того, стаття 8 Закону жодним чином не обмежила чи перешкодила релігійній організації на власний розсуд визначати, в який спосіб вона вирішуватиме, чи приймати нових членів, визначатиме критерії членства та процедуру обрання органів управління. З точки зору статті 9 Конвенції, взятої разом зі статтею 11, це були рішення, які лежать в площині приватного права та які не мають бути об'єктом втручання з боку органів державної влади, якщо вони не порушують прав інших осіб, чи підпадають під обмеження, встановлені пунктами 2 статей 9 та 11 Конвенції. Іншими словами, держава не може зобов'язати легально існуюче приватно-правове об'єднання прийняти нових та виключити обраних членів. Втручання такого роду суперечитиме свободі релігійних об'єднань вільно регулювати свою поведінку та вільно вести свої справи. Отже, Суд має розглянути положення статуту, які регулюють питання членства в Парафії, та фактичні обставини справи.

147. Суд зазначає, що громаду-заявника було створено в квітні 1989 року та до січня 2000 року вона постійно налічувала від 20 до 30 членів (див. пункти 11 та 22 вище). На сьогодні вона досі складається з 30 членів (див. пункт 5 вище). Крім того, відповідно до статті 1.1 статуту (див. пункт 14 вище) Парафія є релігійною групою, яка складається з священнослужителів, церковнослужителів і мирян. Тобто ця стаття застосовується до тих, хто загалом може бути членом Парафії. Проте, відповідно до статті 2.1 вищим керівним органом Парафії були Парафіяльні збори, які склалися з членів-засновників та тих, кого прийняли до Парафії після заснування, на умовах статті 2.12, з-поміж тих, хто загалом може бути членом Парафії. Відповідно Суд вважає, що внутрішня організація Парафії чітко визначена статутом. Органи державної влади, включно з судами, знехтували цією внутрішньою структурою Парафії як приватно-правового об'єднання, зазначивши, що відповідна релігійна група була лише меншістю з «постійного складу релігійної групи», яка складалась близько з 300 осіб, які не були запрошені взяти участь в Парафіяльних зборах, хоча вони й є частиною групи.

148. Проте Суду не належить замінити думку національних органів своєю власною думкою у вирішенні питання, скільки членів належали до Парафії або вираховуючи, скільки з них хотіли змінити конфесію. Завдання Суду, як зазначено вище, полягає в розгляді рішень національних судів, винесених в межах їх повноважень, та згідно з критеріями, згаданими вище (див. пункт 138 вище).

149. Суд зазначає, що і Київський міський суд, і Верховний Суд проігнорували установчі документи Парафії та практику управління в період з 1989 до 2000 років та побудували свої висновки на нечіткому посиланні, яке міститься в статті 8 Закону щодо того, що є «релігійною групою» і на стверджуваному однаковому значенні слів «парафія», «група», «загальні збори» та «збори парафіян». Відповідно Суд доходить висновку, що обґрунтування відмови Київського міського суду зобов'язати зареєструвати зміни та доповнення до статуту не були «належними та достатніми».

iii. Вимога «фіксованого членства»

150. Суд нагадує, що релігійні об'єднання вправі визначати на власний розсуд спосіб, в який вони прийматимуть нових та виключатимуть існуючих членів. Внутрішня структура релігійної організації та норми, що регулюють членство в ній, мають розглядатися як спосіб, в який такі організації виражають їх погляди та дотримуються своїх релігійних традицій. Суд вказує, що право на свободу віросповідання виключає будь-які повноваження держави оцінювати легітимність способу вираження релігійних поглядів (див. *Hasan and Chaush*, вищевказана справа, § 78; and *Manoussakis and Others v. Greece*, рішення від 26 вересня 1996, Reports 1996-IV, § 47).

151. Суд вважає, що не є «належними та достатніми» висновки, викладені в ухвалі Верховного Суду від 21 квітня 2000 року, що вимога «фіксованого членства» в релігійній організації не була закріплена законодавчо та що «збори парафіян» та «загальні збори релігійної групи» збігаються за значенням, і, таким чином, що права більшості релігійної групи та їх права на віросповідання були порушені.

3. Загальні висновки

152. В світлі вищезазначеного та висновків, отриманих з огляду на різні причини відмови зареєструвати зміни до статуту (див. пункти 144, 149 та 151 вище), Суд вважає, що втручання у право громади-заявника на свободу віросповідання не було виправданим. Він також вважає, що брак гарантій проти свавільних рішень органів реєстрації не був виправлений національними судами, оскільки відсутність узгодженості та передбачуваності законодавства не дозволяла їм дійти інших висновків у справі. Таким чином, мало місце порушення статті 9 Конвенції, витлумаченої в світлі пункту 1 статті 6 та статті 11 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

153. Громада-заявник скаржилася на те, що, розглядаючи скаргу на відмову зареєструвати зміни та доповнення до статуту Парафії, національні суди припустилися помилки в оцінці фактів та застосуванні норм закону. Громада-заявник посилалася на пункт 1 статті 6 Конвенції, яка передбачає:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд ... судом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру».

154. Суд вважає, що в світлі заяв сторін скарга порушує серйозні питання фактів та права за Конвенцією та має бути визнана прийнятною. Проте, з огляду на висновки за пунктом 1 статті 9 Конвенції, витлумаченої в світлі статті 6, Суд вважає, що немає необхідності розглядати окремо за пунктом 1 статті 6 Конвенції питання, які ґрунтуються на тих самих фактичних обставинах (див. *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, по. 45701/99, § 118, ECHR 2001-XII).

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

155. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

156. Громада-заявник подала свої вимоги щодо сплати справедливої сатисфакції поза встановленим строком. Ці заяви не було приєднано до матеріалів справи для розгляду їх Судом. Відповідно, Суд нічого не присуджує в цьому випадку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Відхиляє* заперечення Уряду щодо прийнятності заяви;
2. *Визнає* прийнятною скаргу в частині пункту 1 статті 6 та статті 9 Конвенції, та визнає іншу частину заяви непринятною;
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 9 Конвенції;
4. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати скаргу окремо за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 14 червня 2007 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
Секретар

Пеер ЛОРЕНЦЕН
Голова